

شناسایی و اولویت‌بندی مؤلفه‌های تأثیرگذار اقتصاد مقاومتی بر فرایند کارآفرینی

پرویز قربانی

جمشید عدالتیان شهریاری

فریده حق‌شناس کاشانی

محمدرضا کاباران‌زاد قدیم

نصرت‌الله شادنوش *****

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناسایی و اولویت‌بندی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی برای کارآفرینی، به مطالعه و بررسی مؤلفه‌های کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی پرداخته است. در مرحله کیفی، ابزار گردآوری داده‌ها، مصاحبه کیفی و عمیق با خبرگان بود. جامعه آماری پژوهش، شامل خبرگان کارآفرینی و اقتصاد مقاومتی با حجم نمونه ۲۵ نفر بود و نمونه‌گیری به روش هدفمند قضاوتی تا رسیدن به نقطه اشباع نظری انجام شد. تجزیه و تحلیل یافته‌ها به روش نظریه داده‌بنیاد با رویکرد کلاسیک انجام شده و در مرحله کمی، ابزار گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه محقق‌ساخته و نمونه آماری پژوهش، دربردارنده ۳۸۴ نفر از کارآفرینان و فعالان اقتصادی کشور ایران بود. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری و نرم‌افزارهای SPSS و Smart PLS انجام شد. نتایج پژوهش نشان داد که مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی برای کارآفرینی در این اقتصاد شامل پنج مؤلفه (به ترتیب اولویت) ۱. اقتصاد کارآفرینی با شدت تأثیر ۰/۸۳۴؛ ۲. اقتصاد دانش‌بنیان با شدت تأثیر ۰/۷۸۹؛ ۳. برون‌گرایی با شدت تأثیر ۰/۷۵۸؛ ۴. بخش خصوصی فعال با شدت تأثیر ۰/۷۴۹؛ و ۵. درون‌زایی با شدت تأثیر ۰/۷۳۷ است. براساس نتایج به‌دست‌آمده در فرایند پژوهش، در نخستین گام برای تحقق کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی باید در راهبردی بلندمدت، به اقتصاد کارآفرینی و اقتصاد دانش‌بنیان روی آورد. **واژه‌های کلیدی:** کارآفرینی، اقتصاد مقاومتی، کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی

گروه کارآفرینی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران Drparvizghorbani@gmail.com

گروه مدیریت صنعتی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

Dr.edalatian@yahoo.de

گروه مدیریت بازرگانی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

Fahaghshenaskashani_93@yahoo.com

گروه مدیریت صنعتی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران Kabaranzad@yahoo.com

گروه مدیریت صنعتی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران *****

N.shadnoush@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۹/۳۰

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۷/۲۰

فصلنامه راهبرد، سال بیست‌وهشتم، شماره نودوسه، زمستان ۱۳۹۸، صص ۱۶۴-۱۳۷

مقدمه

علاج مشکلات کشور، پیمودن راه اقتصاد مقاومتی است (بیانات مقام معظم رهبری، ۹۲/۱۱/۲۸). نگاه به بیرون برای حل مسائل اقتصادی، هیچ‌گاه به نتیجه نخواهد رسید؛ بنابراین، باید همواره به دنبال استفاده از ظرفیت‌های داخلی کشور بود و اقتصاد مقاومتی که مورد استقبال همه صاحب‌نظران اقتصادی قرار گرفت نیز، ناظر بر توانایی‌ها و ظرفیت‌های درونی کشور و ملت است (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۹۴/۱/۱).

در حال حاضر، با خروج یک‌جانبه آمریکا^(۱) از برجام (به‌رغم پایبندی ایران به آن) جمهوری اسلامی ایران با بی‌سابقه‌ترین تحریم‌ها در تاریخ اقتصاد جهانی روبه‌رو است (قربانی، ۱۳۹۸) که ابرچالش‌های اجتماعی، اقتصادی، و محیط‌زیستی با ابعاد گسترده و عدم قطعیت بالا برای کشور به وجود آورده است (رحمتی و میرعمادی، ۱۳۹۸: ۲۹). یکی از مسائل اساسی جامعه امروز ایران، مقاوم کردن اقتصاد در مقابل تکانه‌ها و جلوگیری از آسیب‌پذیری آن است که نیازمند کارهای پژوهشی عمیق در این حوزه است (ارشدی و اورعی، ۱۳۹۷: ۱۳۲). یکی از مؤثرترین راهکارهای رویارویی با چالش‌های کنونی، بهره‌گیری از نیروهای کارآفرین است (مبینی‌دهکردی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۲۷). امروزه در کشورهای در حال توسعه، فعالیت‌های کارآفرین‌محور، ابزار کلیدی و اساسی‌ای برای تغییر ساختار جامعه به‌شمار می‌آید (اولایسون و میر، ۲۰۱۴)، اما این نکته پذیرفته شده است که در چنین جوامعی، ایده‌های کارآفرین‌محور بدون در نظر گرفتن همه جنبه‌های آن، محکوم به شکست

است (کاررول^۱، ۲۰۱۷: ۳)، زیرا عوامل فراوان و گوناگونی در موفقیت یا عدم موفقیت کارآفرینان تأثیرگذار هستند (پاردو و آلفونسو^۲، ۲۰۱۷: ۲).

پژوهش حاضر، شاخص‌ها و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی را با هدف غایی کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی بررسی کرده است تا به پرسش‌های پژوهش مبنی بر اینکه «مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی برای کارآفرینی (کارآفرینی در زمان و شرایط اقتصادمقاومتی) کدامند؟» و «شدت تأثیر و اولویت‌بندی آن‌ها چگونه است؟»، پاسخ داده شود.

۱. چارچوب نظری پژوهش

نخستین بار، ریچارد کاتیلون (۱۷۳۰) واژه «کارآفرینی»^۳ را وارد نظریه‌های اقتصادی کرد که از کلمه فرانسوی «اینترپرندر»^۴ به معنای «متعهد شدن» سرچشمه گرفته است و جان استوارت میل در سال ۱۸۴۸ این واژه را به «کارآفرین» در زبان انگلیسی ترجمه کرد (قربانی، ۱۳۹۳: ۳۰). شومپتر^۵ (۱۹۵۱) کارآفرینی را ایجاد ارزش از طریق نوآوری (شومپتر، ۱۹۵۱؛ دراکر، ۱۹۸۵) و کارآفرین را نیروی مخرب و برهم‌زننده تعادل (شومپتر، ۱۹۹۱) می‌داند. او کارآفرین را به‌عنوان فردی تعریف می‌کند که کسب‌وکار جدیدی را برای تولید یک محصول جدید یا ایجاد محصول قدیمی به شیوه‌ای جدید راه‌اندازی می‌کند (مقیمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۴۳). شومپتر، اساس کارآفرینی را نوآوری می‌داند و از آن با عنوان «تخریب خلاق» یاد می‌کند که دلیل آن نیز بی‌فایده بودن و در تعارض بودن (نوآوری) با شرایط مرسوم و موجود است (أوربان^۶، ۲۰۱۰). کارآفرینی را می‌توان هنر ایجاد ترکیب جدید از منابع به‌ظاهر ناهمگن به‌شمار آورد (علم‌بیگی، ۱۳۹۳).

-
1. Carroll
  2. Pardo & Alfonso
  3. Entrepreneurship
  4. Entreprenre
  5. Joseph Schumpeter
  6. Creative Destruction
  7. Urban

کارآفرینی در قالب کسب‌وکارهای نوپای یگانه، پویا، و درحال گسترشی تعریف می‌شود که محصولات، خدمات، یا روش‌هایی را ارائه می‌کنند که از توانایی ایجاد بازارهای جدید و پیش بردن تغییرات چشمگیر اقتصادی برخوردارند (دیوید هارت^۱، ۲۰۰۳). کارآفرینی، فرایندی است که کارآفرین با ایجاد ارزش افزوده و ثروت از طریق کشف فرصت‌های سرمایه‌گذاری، سازماندهی شرکت‌ها، پذیرفتن خطرات، و نااطمینانی اقتصادی، به رشد اقتصادی کمک می‌کند (عبدالناصر^۲، ۲۰۱۸). کارآفرینی، فرایند نوآورانه و خلاقانه‌ای است که در آن قابلیت ارزش‌افزوده محصولات، ایجاد فرصت‌های شغلی، افزایش بهره‌وری، احیا و تنوع بازارها، و بهبود رفاه اجتماعی به‌گونه‌ای گسترده برای توسعه اقتصاد وجود دارد (اسفندیار و همکاران^۳، ۲۰۱۹).

نخستین بار مقام معظم رهبری در شانزدهم شهریور ۱۳۸۹ واژه «اقتصاد مقاومتی^۴»، را در دیدار با کارآفرینان مطرح و وارد ادبیات اقتصادی جهان کردند (قربانی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲). اقتصاد مقاومتی، یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، در شرایط تحریم، در شرایط دشمنی‌ها و خصومت‌های شدید می‌تواند تعیین‌کننده رشد و شکوفایی کشور باشد (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۹۱/۵/۱۶). امروزه فهرستی از نظریه‌های اقتصادی با عنوان‌هایی مانند تاب‌آوری^۵، استحکام^۶، پایداری^۷، ثبات^۸، ضدشکنندگی^۹، و... در بین اقتصاددانان مطرح است. به همین دلیل، اقتصاد مقاومتی در هدف خود که استحکام‌بخشی به اقتصاد کشور است، جریانی علمی است؛ البته با این تفاوت که مقاوم‌سازی اقتصاد ایران دارای

-
1. David Hart
  2. Abdulnasir
  3. Kourosch Esfandiari, Mohamad Sharifi-Tehrani, Stephen Pratt, Levent Altinay
  4. Resistive Economy or Moqawama Economy
  5. Economic Resilience
  6. Solidarity
  7. Sustainability
  8. Stability
  9. Anti-Fragility

بخش‌های متمایز و افزوده‌ای نیز هست (طغیانی، ۱۳۹۴). رهبر (۱۳۹۶) در هستی‌شناسی اقتصاد مقاومتی بیان می‌کند، هیچ‌یک از دو گروه اصلی و فرعی علم اقتصاد نباید درصدد حذف یکدیگر برآیند، زیرا اصولاً این دو جریان در مقابل هم قرار ندارند، بلکه هرکدام تلاش می‌کنند وجهی از وجوه حقیقت غنی بیرونی را بررسی کنند و درنهایت نیز همان حقیقت بیرونی، داور قضاوت‌های آنان است (رهبر، ۱۳۹۶: ۲۴۹-۲۴۷). اقتصاد مقاومتی باید همواره پیچیدگی شبکه‌ای از عوامل اقتصادی، فناورانه، سیاسی، و حتی ماوراءالطبیعی را به‌عنوان یک جهان‌بینی و پس‌زمینه ذهنی سودمند، در نظر داشته باشد؛ انگاره هستی‌شناسانه مناسب برای فائق آمدن بر خصم، تسلیم‌ناپذیری در برابر طواغیت، کوشش فراگیر، به‌همراه حسن ظن به وعده‌های الهی (رهبر و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۵۷). اقتصاد مقاومتی، یعنی یک اقتصاد پیشرفته اسلامی و دانش‌محور که برپایه استعدادهای و ظرفیت‌های درونی کشور و با بهره‌گیری از تعاملات فعال و هدفمند بین‌المللی خلق می‌شود (غلامی، ۱۳۹۶). هدف اصلی شکل‌گیری اقدامات مرتبط با اقتصاد مقاومتی، تلاش برای ایستادگی در برابر ضربه‌های اقتصادی تحریم‌ها و توطئه‌های گوناگون اقتصادی نظام استکبار و رشد و توسعه در ابعاد ملی، منطقه‌ای، و جهانی است (ترکزاده و عبدشریفی، ۱۳۹۷: ۱۲۲). اقتصاد مقاومتی، اقتصادی است که با وجود شرایط دشوار و تهدیدهای فراوان، به اهداف خودش برسد (عبدالملکی، ۱۳۹۷).

در سطح دانشگاهی، نخستین بار صلاح رمضان^۱ در سال ۲۰۰۶ (۱۳۸۵) اصطلاح اقتصاد مقاومتی را در مقاله «برنامه‌ریزی محصول چندمعیاره براساس اقتصاد مقاومتی برای شرایط ویژه نوار غزه» به‌کار برد (علوی‌فر و اسدروز، ۱۳۹۵: ۳۱). اقتصاد مقاومتی، تلاشی برای حفظ اقتصاد منطقه‌ای و پاسخی به تحریم‌های شدید بین‌المللی تحمیل شده بر صادرات مادام‌العمر اقتصادی ایران، به‌همراه محدودیت‌های فعالیت‌های بانک مرکزی است (اسمیت^۲، ۲۰۱۶)؛ اقتصاد مقاومتی، عبارت است از تنظیم مفهومی باز در راستای ترتیب و ساماندهی یک نظام اقتصادی توسط نظام سیاسی، با توجه به

1. Ramadan

2. Smyth

مرزهای ایدئولوژیک و جغرافیایی مشخص و در شرایط سیاسی-اقتصادی بین‌المللی و داخلی پیچیده، به‌منظور مقاوم کردن این نظام اقتصادی در مقابل اقدامات اقتصادی خصومت‌آمیز دشمنان آن، و محافظت از اهداف و اصول فکری-سیاسی تخطی‌ناپذیر آن نظام سیاسی با استفاده از عوامل اقتصادی (پولیس، ۲۰۱۷).

نخستین بار، قربانی (۱۳۹۸) واژه «کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی^۱» را با «ارائه مدلی برای کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی» وارد ادبیات کارآفرینی کرد. برای درک عمیق و شناخت واژه «کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی» باید سرچشمه زایش و پیدایش فکری آن را مطالعه کرد. نخستین مرجع تاریخی برای کاوش کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی، علم کارآفرینی و مفهوم اقتصادمقاومتی است. اقتصاد، خاستگاه اولیه علم کارآفرینی است و کارآفرینان، نخستین مخاطبان اقتصادمقاومتی بودند.

می‌توان به نظریه‌های زیادی اندیشید که برای کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی قابل کاربرد هستند؛ نظریه نوآوری و تخریب خلاق کارآفرینی شومپتر (۱۹۳۴) طرفدار یک نظام پویا است؛ نظامی که تابع تغییر درون‌زاست (شومپتر، ۱۹۳۴: ۷۸). در نظریه رشد درون‌زای رومر^۲؛ تغییر به‌منزله فرایندی درونی و تحت کنترل توصیف می‌شود (طهماسبی، ۱۳۹۴). شومپتر (۱۹۳۴) «خلق فرصت»، کرزنر (۱۹۸۰) «کشف فرصت» و نظریه عمومی کارآفرینی شین (۲۰۰۳)، فرایند کارآفرینی را مبتنی بر پیوند «فرد» و «فرصت» می‌دانند (قربانی، ۱۳۹۸). نظریه «سرریز دانش کارآفرینی^۳»، کارآفرینی را عامل تولید دانش به‌شمار می‌آورد (آوازی^۴، ۲۰۰۴). دانش ایجادشده به‌گونه‌ای درون‌زا سبب گسترش و سرریز دانش شده و برای کارآفرینان این امکان را فراهم می‌کند که از فرصت‌ها استفاده کنند (زولتان^۵، ۲۰۰۹). مرزهای دانش به‌عنوان بخش جدایی‌ناپذیری از عملکرد تولید

-
1. Entrepreneurship in Resistance Economics
  2. Endogenous
  3. Paul Romer
  4. Knowledge Spillover Theory of Entrepreneurship (KSTE)
  5. Al-Awazzi's
  6. Zoltan

نوآوری کارآفرینان و محرک اصلی رشد اقتصادی در نظریه رشد درون‌زا به‌شمار می‌آید (رومر، ۱۹۹۰؛ بلیتسکی و همکاران^۱، ۲۰۱۹). برمبنای «نظریه منبع‌بنیان^۲»، دانش کارآفرینانه به توانایی ارائه چارچوبی برای هدایت اطلاعات درباره منابعی به‌ظاهر کم‌اهمیت و بهره‌برداری از آنها برای خلق ارزش اشاره دارد (آلوارز و بارنر^۳، ۲۰۰۱). تمرکز اصلی «نظریه محدودیت^۴» ابتدا بر شناخت محدودیت‌ها و سپس، مدیریت آنها در راستای افزایش کارایی و بازدهی نظام است. براین‌اساس، برای بیشتر شدن کارایی باید از محدودیت‌ها بیشترین بهره‌برداری صورت گیرد (کاظمی و کاظمی، ۱۳۹۴). نظریه «سرزمین محصور^۵»، بر منابع داخلی و نقش شبکه‌های اجتماعی در سرزمین محصورشده تأکید دارد (ویلسون و پورتز^۶، ۱۹۸۰). براساس نظریه «تولید و بازتولید ثروت کارآفرینانه^۷»، کارآفرینی یکی از راه‌های ایجاد ثروت در هر اقتصادی است (زولتان و همکاران، ۲۰۰۹). نظریه «خلق ارزش کارآفرینی^۸»، ارزش ایجاد کارآفرینی و تحقق آن از طریق سرمایه‌گذاری را توضیح می‌دهد (میشرا و زاخاری^۹، ۲۰۱۴). از منظر درون‌زایی اقتصاد مقاومتی، ارزش دانش، به‌عنوان یک عامل توانمندساز، موردتوجه است که این نکته را نظریه «درونی‌سازی^{۱۰}» تأیید می‌کند. براساس نظریه «نوآوری باز^{۱۱}» هنری چسبرو (۲۰۰۳)، ویژگی برون‌گرایی در اقتصاد مقاومتی برای کارآفرینی، به این معنا است که کارآفرین، قابلیت دریافت ایده‌های نوآورانه را از محیط پیرامونی و شبکه‌ای که در آن فعالیت می‌کند، به‌دست می‌آورد و دانش بیرونی، نقشی معادل

-
1. Belitski, M., Caiazza, R. and Lehmann
  2. Resource Based Theory (RBT)
  3. Alvarez and Barner
  4. Theory of Constraints
  5. Enclave
  6. Wilson and Portes
  7. Wealth and Reproduction of Wealth Theory of Entrepreneurship
  8. Entrepreneurial Value Creation Theory
  9. Mishra and Zachary
  10. Internalisation Theory
  11. Open Innovation Theory

دانش درونی ایفا می‌کند. نظریه‌های تاب‌آوری اقتصاد (بریگیوگلو^۱ و همکاران، ۲۰۱۴-۲۰۰۸؛ مارتین، ۲۰۱۱؛ پاپاداراکاکیس و همکاران، ۲۰۱۱؛ جک بورمکن و همکاران، ۲۰۱۳؛ و...) شاخص‌هایی را ارائه کرده‌اند که با مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی همخوانی دارند که برای کارآفرینی در این اقتصاد موثر می‌باشند.

۲. پیشینه پژوهش

نتیجه شکل‌گیری کارآفرینی در سطح کلان، تأسیس شرکت‌ها و توسعه کسب‌وکارها است که پیامد نهایی آن، توسعه اقتصادی، کاهش فقر، و افزایش ثروت است (OECD, 2016). پولوپولوس و امرسون^۲ در مقاله‌ای با عنوان «کارآفرینان، تحریم‌ها، و قوانین کار» بر این نظرند که کارآفرینان، نوآرانی در سازماندهی کسب‌وکارهای شخصی خود هستند که نه تنها باید ریسک‌های قیمت و محصولات خود را تحمل کنند، بلکه همچنین لازم است که خود را برای مقابله با خطر تحریم یا مجازات اعمال‌شده از سوی قوانین و مقررات اجتماعی خودشان نیز آماده کنند (پولوپولوس و امرسون، ۱۹۹۱: ۱). سیکارد^۳ در مقاله «شومپتر درباره کارآفرینی زنان در ایران به ما چه می‌گوید؟» بر این نظر است که با توجه به وجود تحریم‌ها در ایران، نوآوری زنان کارآفرین ایرانی، راه‌حلی برای غلبه آن‌ها بر مشکلاتشان است (سیکارد، ۲۰۱۷).

عرب‌مازار و نورمحمدی در مقاله «تحلیل انتقادی هدف‌های اقتصادی برنامه‌های توسعه در ایران؛ قبل و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی» بیان کرده‌اند که کشور ما با داشتن نزدیک هفتاد سال تجربه برنامه‌ریزی (۱۳۹۳-۱۳۲۷) جزء نخستین کشورهای دارای برنامه‌ریزی توسعه در جهان است، اما به‌رغم داشتن چنین جایگاه و پیشینه‌ای، نه تنها به هدف‌های متعارف رشد و توسعه اقتصادی دست نیافته، بلکه مشکلات فراوان دیگری نیز ایجاد شده است. آن‌ها نتیجه گرفته‌اند که در شرایط کنونی که اهداف برنامه‌های توسعه از گفتمان‌های مختلف علمی و سیاسی

1. Briguglio

2. Leo C. Polopolus and Robert D. Emerson

3. Sicard.B

تأثیر پذیرفته‌اند، اقتصاد مقاومتی از این قابلیت برخوردار است که با گفتمان‌سازی مشترک، مشکل تاریخی و بنیادین اهداف و سیاست‌های مختلف را رفع کند یا کاهش دهد (عرب‌مازار و نورمحمدی، ۱۳۹۵). قوانین اقتصادی جمهوری اسلامی ایران، نه با نظام سرمایه‌داری هماهنگی دارد و نه با نظام اقتصاد اسلامی، و همین امر باعث کاهش کارایی نظام اقتصادی ایرانی-اسلامی نسبت به کارایی نظام اقتصاد سرمایه‌داری شده است. به‌ناچار در این شرایط، به اقتصاد مقاومتی متوسل شده‌ایم تا بتوانیم اقتصاد ملی را با تأکید بر پیشینه تاریخی و مذهبی، ترمیم کنیم (جلیلی کامجو، ۱۳۹۷). اقتصاد امروز ایران نیاز به کارآفرینی را پررنگ‌تر از گذشته نشان می‌دهد. مدیران باید خلأها و شکاف‌های اقتصادی را برای احیای اقتصاد با کارآفرینی و ایجاد مدل‌های کسب‌وکار موفق پر کنند (هزاوه و رسول‌زاده، ۱۳۹۴: ۵).

انصاری و رمرودی در پژوهش خود بر این نظر بوده‌اند که توسعه کارآفرینی در کشور ضمن فراهم کردن زمینه رشد و توسعه پایدار اقتصاد مقاومتی، مسائل و مشکلات جاری از جمله فقر، نابسامانی اجتماعی و فرهنگی، بیکاری دانش‌آموختگان دانشگاهی، و معضل انبوه بیکاران دیگر را برطرف خواهد کرد (انصاری و رمرودی، ۱۳۹۷: ۱). اقتصاد مقاومتی، تبدیل‌گر نظام فشار سلطه به فرصت‌ها و تقویت نیروهای درونی و تمرکز بر خلاقیت داخلی بوده و کارآفرینی، یکی از ارکان انکارناپذیر این اقتصاد به‌شمار می‌آید (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۲۱). یکی از شاخص‌های پایش تحقق بند اول سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، توجه به توسعه کارآفرینی نوپا در کشور است (پاداش، ۱۳۹۵: ۱). کارآفرین و فرایند کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی به شرایط کلان اقتصاد مقاومتی وابسته است. براساس الگوی اقتصاد مقاومتی که درون‌زا و دانش‌بنیان است، عواملی مانند فضای تحریم، فشار، و محدودیت، با تقویت توان و ظرفیت‌های درونی کشور و نیروهای داخلی و جلوگیری از خام‌فروشی، بر فرایند کارآفرینی تأثیر می‌گذارند (قربانی، ۱۳۹۳). موتور محرک اقتصاد دانش‌محور، شرکت‌های دانش‌بنیان هستند که نقش کلیدی‌ای در توسعه این اقتصاد بازی می‌کنند (کوهل و الهاشمی، ۲۰۱۱: ۴۶؛ پورسراجیان و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۸). توسعه کارآفرینی و مشارکت اقشار مختلف جامعه، بهره‌وری و رقابت‌پذیری، اقتصاد

دانش‌بنیان و نوآوری، خودکفایی، اصلاح نظام مالی و صادرات و نفت و گاز از مهم‌ترین محورهای «اقتصاد مقاومتی» هستند (رضایی، ۱۳۹۶). کارآفرینی، یکی از مباحث و مؤلفه‌های مهم اقتصاد مقاومتی است که نقش بسزایی در استحکام آن ایفای کند (پیری‌توسنلو و همکاران، ۱۳۹۵).

محمد در مقاله «کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی»، توانمندسازی افراد مستعد را بستر اولیه مناسبی برای کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی می‌داند (محمد، ۱۳۹۴). کارآفرینی، با ایجاد و تقویت زمینه‌های خودباوری و اعتمادبه‌نفس، موجب می‌شود که جامعه انسانی در همه زمینه‌ها، از جمله در حوزه اقتصادی، به رشد و شکوفایی برسد؛ بنابراین، هرگونه فشار درونی و بیرونی را تحمل کرده و با صبر و شکیبایی و نیز سعی و کار و تلاش، مشکلات را از سر راه برمی‌دارد. این همان جایگاهی است که در اقتصاد مقاومتی تبیین شده است (نصیری قرقانی، ۱۳۹۵: ۵). کارآفرینی، باعث افزایش سود و سرمایه‌گذاران می‌شود و رفاه اجتماعی را تأمین می‌کند؛ این یعنی همان راه‌حل اساسی و پادزهری که تزریق آن در شرایط اقتصاد مقاومتی ضروری است و نیازمند طرح‌ریزی و پی‌ریزی هرچه سریع‌تر فرهنگ و روحیه کارآفرینی به شیوه‌ای اصولی در کشور و توجه به جهاد اقتصادی است (هزاوه و رسول‌زاده، ۱۳۹۴: ۳). کارآفرینان، پرچم‌داران اقتصاد مقاومتی هستند (قربانی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱). کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی، مهم‌ترین عاملی است که می‌تواند اقتصاد کشور را ضمن حفظ خودکفایی، به توسعه‌ای درون‌زا و برون‌نگر برساند (نوروزی، ۱۳۹۴). کارآفرینی کمک می‌کند که مزیت رقابتی تقریباً پویا و پایداری به‌دست آید و از همین نقطه است که ارتباط آن با اقتصاد مقاومتی آشکار می‌شود، زیرا این نوع اقتصاد نیز پافشاری زیادی بر مزیت‌های تولید داخلی دارد (سلیمی و امیری، ۱۳۹۶: ۱۶۱).

فهام و پرهیزگار (۱۳۹۷) در پژوهش «جایگاه توسعه کارآفرینی در سیاست‌ها و برنامه‌های ملی کشور» نتیجه گرفته‌اند که بیشترین بازتاب مقوله‌های کارآفرینی در اسناد مربوط به اقتصاد مقاومتی مشاهده شده‌اند (فهام و پرهیزگار، ۱۳۹۷: ۴۷).

مقوله‌های مرتبط با توسعه کارآفرینی		تعداد کل بندها	سیاست‌ها و برنامه‌های ملی کشور
فراوانی	درصد فراوانی		
۵۴/۱۷	۱۳	۲۴	سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی
۶۲/۵	۵	۸	سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ ایران
۵۰	۵	۱۰	مبانی و ارزش‌های بنیادین
۲۴/۶۶	۱۸	۷۳	راهبردهای ملی
۲۷/۶۸	۶۲	۲۲۴	اقدامات ملی
۳۵/۲۹	۱۲	۲۴	سیاست‌های کلی علم و فناوری
۲۸/۷۵	۲۳	۸۰	سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه

در بند نخست ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، از کارآفرینی به‌عنوان یکی از موارد مهم در تحقق اقتصاد مقاومتی یاد می‌شود: «تأمین شرایط و فعال‌سازی کلیه امکانات و منابع مالی و سرمایه‌های انسانی و علمی کشور به‌منظور توسعه کارآفرینی» (متن ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۲).

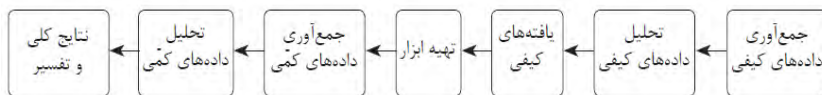
با توجه به اهمیت موضوع، پژوهش حاضر باهدف شناسایی و اولویت‌بندی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی برای کارآفرینی و به‌منظور تحقق اهداف زیرانجام شده است:

۱. شناسایی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی مؤثر بر فرایند کارآفرینی در این اقتصاد؛
۲. اولویت و رتبه‌بندی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی مؤثر بر کارآفرینی.

۳. روش پژوهش

در پژوهش حاضر از روش آمیخته (ترکیبی) استفاده شده است. شالوده فلسفی روش ترکیبی، در تفکر عمل‌گرایی ریشه دارد که براساس آن، پژوهشگر باید بر مسئله و استفاده از همه رویکردهای موجود برای فهم مسئله تمرکز داشته باشد (ترک‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۶۳)؛ بنابراین، منطق کلی استفاده از روش ترکیبی در این پژوهش این است که روش‌های کیفی یا کمی به‌تنهایی پاسخ‌گوی حل این مسئله نیستند و منطق خاص استفاده از این طرح نیز زمانی است که پژوهشگر قصد تبیین یک پدیده جدید یا آزمون یک نظریه نوظهور برخاسته از مرحله کیفی را دارد (کرسول، ۱۳۹۲: ۳۵۹). همچنین، بیشتر زمانی از این طرح استفاده می‌شود که به‌دلیل نامناسب بودن ابزارهای موجود یا نبودن ابزار، به ساخت ابزار نیاز باشد (کرسول، ۱۳۹۲: ۳۵۹). براین اساس، به‌دلیل ماهیت پیچیده و جدید موضوع، تلاش شده است با بهره‌گیری از روش کیفی و کمی به‌طور متوالی، شناخت و درک جامع و گسترده‌ای از موضوع به‌دست آید و ابعاد آن به‌خوبی بررسی و سپس کشف شود (شکل ۱).

شکل ۱. فرایند پژوهش ترکیبی-اکتشافی متوالی

منبع: اقتباس از کرسول و پلانوکلاک^۱، ۲۰۱۱.

۳-۱. روش کیفی

روش پژوهش در این بخش، «مطالعه موردی کیفی» و ابزار گردآوری داده‌ها، مصاحبه‌های عمیق و مفصل با خبرگان حوزه کارآفرینی و اقتصاد مقاومتی بوده است. جامعه آماری شامل خبرگان کارآفرینی و اقتصاد مقاومتی است که با توجه به اینکه جامعه آماری این پژوهش نامشخص بود، حجم نمونه ۲۵ نفر با روش نمونه‌گیری به صورت هدفمند قضاوتی تا رسیدن به نقطه اشباع نظری در نظر گرفته شد. خبرگان با شرایط زیر انتخاب شدند:

- داشتن سوابق آموزشی در حوزه‌های کارآفرینی و اقتصاد در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی؛
- داشتن سوابق اجرایی در حوزه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی کارآفرینی و اقتصاد مقاومتی؛
- داشتن سوابق تجربی در حوزه پیاده‌سازی فعالیت‌های کارآفرینی شاخص؛ تجزیه و تحلیل داده‌ها براساس نظریه داده‌بنیاد با رویکرد کلاسیک، که به گلیرز^۲ نسبت داده می‌شود (به‌عنوان یکی از روش‌های مطرح در پژوهش‌های کیفی) انجام شد.

جدول ۲. روش‌شناسی پژوهش (مرحله کیفی)

فلسفه	نوع پژوهش			راهبرد پژوهش	روش گردآوری داده‌ها	جامعه آماری	روش نمونه‌گیری	حجم نمونه
	هدف	نتیجه	رویکرد					
تفسیری	بنیادی-کاربردی	اکتشافی	کیفی	نظریه داده‌بنیاد کلاسیک	مصاحبه عمیق	خبرگان حوزه کارآفرینی و اقتصاد مقاومتی	هدفمند قضاوتی تا رسیدن به نقطه اشباع نظری	۲۵ نفر

1. Creswell and Plano Clark

2. Glaser

۳-۲. روش کمی

روش پژوهش در این بخش، «روش توصیفی از نوع پیمایشی» و ابزار گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه محقق‌ساخته بود. در این راستا، پرسش‌نامه «کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی» که از کدهای استخراج‌شده بخش کیفی تهیه شده بود، با ۶۲ گویه پنج درجه در مقیاس لیکرت و با تأیید متخصصان، در دو حالت چاپی و الکترونیکی تدوین شد. البته پیش از تهیه ابزار نهایی، ۳۰ نفر از متخصصان از طریق سنجش روایی صوری، اعتبار چارچوب به‌دست‌آمده را تأیید کردند. برای ساخت پرسش‌نامه الکترونیکی و گردآوری داده‌های آن، از نرم‌افزار Google Docs استفاده شد. با توجه به اینکه جامعه آماری این پژوهش نامشخص بودند، براساس فرمول کوکران، بیشینه ۳۸۴ در نظر گرفته شد و نمونه آماری پژوهش، ۳۸۴ نفر از خبرگان کارآفرین و فعالان اقتصادی کشور بودند. خبرگان با شرایط زیر انتخاب شدند:

- فعالیت در شرکت‌ها یا کسب‌وکارهای کارآفرینانه، نوآور، دانش‌بنیان، استارت‌آپ، یا مجازی؛
  - عضویت و فعالیت در سازمان ملی کارآفرینی ایران؛
  - دانشجوی یا دانش‌آموخته رشته کارآفرینی در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری تخصصی؛
  - فعالیت در شرکت‌ها و کسب‌وکارهایی که به‌اندازه زیادی با تحریم‌ها در ارتباط هستند.
- تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری و نرم‌افزارهای SPSS و Smart PLS انجام شد.

جدول ۳. روش‌شناسی پژوهش (مرحله کمی)

حجم نمونه	روش نمونه‌گیری	جامعه آماری	روش گردآوری داده‌ها	راهبرد پژوهش	نوع پژوهش			فلسفه
					رویکرد	نتیجه	هدف	
۳۸۴ نفر	جامعه نامعین، فرمول کوکران	خبرگان	میدانی پرسش‌نامه	معادلات ساختاری	کمی	اکتشافی-تأییدی	کاربردی	تفسیری

۴. تجزیه و تحلیل داده‌ها

۴-۱. تجزیه و تحلیل داده‌ها (مرحله کیفی)

برای تحلیل داده‌ها در این مرحله، از فرایند کدگذاری روش‌شناسی داده‌بنیاد

استفاده شده است. باتوجه به اینکه هدف پژوهش حاضر، شناسایی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی مؤثر بر کارآفرینی، بدون داشتن هیچ‌گونه فرضیه پیشینی‌ای است، در کدگذاری، از روش‌شناسی گلیزر استفاده شده است که در مقایسه با روش‌شناسی استراوس و کوربین (۱۹۹۸)، اجازه می‌دهد تا موضوعات تحقیق به‌طور طبیعی در فرایند پژوهش پدیدار شوند، به‌جای آنکه از ابتدا و پیش از شروع پژوهش، پدیده یا مسئله خاصی مدنظر قرار گیرد (داگلاس^۱، ۲۰۰۳؛ صبحیه و ردایی، ۱۳۹۴). دراین روش‌شناسی، داده با گذراندن سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری انتخابی، و کدگذاری نظری، مفهوم‌سازی شده و درنهایت، مدل نظری‌ای به‌دست می‌آید که ریشه در داده‌ها دارد (جونز و الونی^۲، ۲۰۱۱). کدگذاری، فرایندی تحلیلی است که طی آن، داده‌ها خرد، مفهوم‌سازی، و یکپارچه‌سازی می‌شوند تا نظریه را شکل دهند (استراوس و کوربین، ۱۹۹۸).

۴-۱-۱. کدگذاری باز

در این مرحله، براساس روش مرسوم در نظریه داده‌بنیاد، به هریک از اجزاء، عنوان و برجستگی داده می‌شود. این عنوان — که به‌اصطلاح به آن «کد» گفته می‌شود — باید گویای محتوای داده باشد؛ به‌گونه‌ای که پژوهشگر و خواننده با مشاهده این عنوان تا حد زیادی به مفهوم جمله‌ها پی ببرند (میلز و هوبرمن، ۲۰۰۰: ۵۱؛ مهربانی و همکاران، ۱۳۹۰). کدگذاری باز، فرایند تحلیلی‌ای است که از طریق آن، مفاهیم، شناسایی شده و ویژگی‌ها و ابعاد آن‌ها در داده‌ها کشف می‌شوند (لی^۳، ۲۰۰۱: ۴۹). براساس رویکرد گلیزری، کدگذاری باز تا زمانی ادامه پیدا می‌کند که نشانه‌های ظهور «مقوله محوری^۴»، نمودار شود تا به‌این‌ترتیب در مرحله بعدی، یعنی کدگذاری انتخابی، کدگذاری براساس این مقوله هدایت شود. «مقوله محوری»، مفهومی است که توضیح می‌دهد، چگونه مشارکت‌کنندگان، دغدغه اصلی خود را

1. Douglas

2. Jones and Alony

3. Lee

4. Core Category

5. Main Concern

در زمینه مسائل مطرح شده توسط پژوهشگر، حل می‌کنند» (گلیزر، ۱۹۷۸). در مرحله کدگذاری باز، پژوهشگر باید به گونه‌ای آگاهانه به جست‌وجوی متغیر محوری بپردازد و از «حساسیت نظری» برخوردار باشد (ساغروانی و همکاران، ۱۳۹۲). جدول کدگذاری باز دربردارنده دو قسمت است:

۱. جدول کدهای استخراجی از مصاحبه‌ها (کدگذاری اولیه): برای کدگذاری باز، متن مصاحبه‌ها خوانده و بازخوانی شده و تمام کدهای مرتبط با موضوع پژوهش با عنوان «کدهای اولیه» استخراج شدند (جدول ۴).

جدول ۴. نمونه‌ای از متن مصاحبه‌ها با کدهای استخراجی اولیه

کد اولیه	متن مصاحبه‌ها (نکته‌های کلیدی)
رشد داخلی	هر کشوری که از درون، رشد کند، وابستگی‌اش به خارج کمتر می‌شود.
درون‌زایی	توجه به درون‌زایی اقتصاد مقاومتی برای کارآفرینی در این اقتصاد مهم و حیاتی است.
حمایت از تولیدات داخلی	حمایت از تولیدات داخلی به افراد برای روی آوردن به فعالیت‌های کارآفرینانه انگیزه می‌دهد.
دانش‌بنیان	اگر کارآفرین در اقتصاد مقاومتی، متکی به دانش و فناوری باشد، پیشرفت خواهد کرد.
اقتصاد کارآفرینی	اقتصاد مقاومتی برای پیشرفت باید برپایه و اصول اقتصاد کارآفرینی عمل کند.
اقتصاد کارآفرینانه	اقتصاد کارآفرینانه، راهکاری برای کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی است.
تک‌محصولی بودن	تک‌محصولی بودن برای اقتصاد مقاومتی بسیار خطرناک است.
جلوگیری از خام‌فروشی	جلوگیری از خام‌فروشی نفت و گاز، کارآفرینان را به فکر نوآوری در حوزه‌های مختلف می‌اندازد.
برون‌نگری	اگر برون‌نگر نباشیم، نمی‌توانیم به خوبی دنیای واقعی را رصد کنیم.
محصور نکردن خود	برای داشتن نگاه موفقیت‌آمیزه کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی نباید خود را در مرزهای کشور محصور کنیم.
بخش خصوصی	حمایت از فعالیت‌های بخش خصوصی در اقتصاد مقاومتی باعث رونق کارآفرینی می‌شود.
اصل ۴۴ قانون اساسی	پیاده‌سازی درست اصل ۴۴ قانون اساسی به رونق کارآفرینی کمک خواهد کرد.

۲. کدگذاری ثانویه و شکل‌دهی کدمفهومی: در این مرحله، چند کد ثانویه به یک «کدمفهومی» تبدیل شدند. در جدول ۵ نمونه‌ای از کدگذاری باز ارائه شده است.

جدول ۵. کدگذاری باز (کدگذاری ثانویه و شکل‌دهی کدهای مفهومی)

کدهای مفهومی		کدهای ثانویه
کد	مفهوم	
C1	درون‌زایی	رشد داخلی، رشد درونی، استعدادهای داخلی، درون‌زایی
C2	حمایت از تولید داخلی	حمایت از تولیدات داخلی
C3	رهایی از خام‌فروشی	جلوگیری از خام‌فروشی، تک‌محصولی
C4	اقتصاد دانش‌بنیان	دانش‌بنیان
C5	اقتصاد کارآفرینی	اقتصاد کارآفرینی، اقتصاد کارآفرینانه
C6	برون‌گرا	برون‌نگر
C7	محصور نکردن	محصور نکردن خود
C8	خصوصی‌سازی	بخش خصوصی
C9	اصل ۴۴ قانون اساسی	اصل ۴۴ قانون اساسی

1. Theoretical Sensitivity

پس از تعیین کدهای مفهومی، شکل دهی مقوله‌ها انجام شد (جدول ۶)

جدول ۶. کدگذاری باز (شکل‌دهی مقوله‌ها)

مقوله‌ها		کدهای مفهومی	
کد	مقوله	کدها	مفهوم
M1	درون‌زایی	C1, C2, C3	درون‌زایی، حمایت از تولید داخلی، رهایی از خام‌فروشی
M2	اقتصاد دانش‌بنیان	C4	دانش‌بنیان
M3	اقتصاد کارآفرینی	C5	اقتصاد کارآفرینی
M4	برون‌گرایی	C6, C7	برون‌نگر، محصور نکردن خود
M5	بخش خصوصی فعال	C8, C9	خصوصی‌سازی، اصل ۴۴ قانون اساسی

۴-۱-۲. کدگذاری انتخابی

کدگذاری انتخابی با ظهور «مقوله محوری^(۲)» در مرحله کدگذاری باز آغاز می‌شود؛ به گونه‌ای که در این مرحله، کدگذاری‌ها حول این مقوله انجام می‌شوند (ساغروانی و همکاران، ۱۳۹۲). وظیفه پژوهشگر در این مرحله، «دسته‌بندی و مقایسه^۱» عنوان‌های استخراج‌شده از داده‌ها است. پدیدآورندگان این نظریه، این فرایند مقایسه مستمر مفاهیم با یکدیگر را «روش مقایسه پایدار^۲» یا «روش تطبیق مداوم» نامیده‌اند (سلدن^۳، ۲۰۰۵: ۱۱۹). با استفاده از فن مقایسه پایدار، زمینه ظهور ابعاد مشترک، که همان کدگذاری انتخابی است، فراهم شد. در مرحله کدگذاری انتخابی، کدهای باز براساس مباحث اصلی نظریه، در دسته موضوعات بزرگ‌تر گروه‌بندی می‌شوند (محمدی و همکاران، ۱۳۹۵). پژوهشگر در کدگذاری انتخابی، ضمن دریافت یافته‌های مرحله کدگذاری باز، مقوله محوری را انتخاب کرده، مقوله‌ها را به هم ارتباط داده، و مقوله‌هایی را که به توسعه بیشتر نیاز دارند، تکمیل می‌کند (بهادری، ۱۳۹۷). مقوله محوری و اساسی در اندیشه و تفکرات خبرگان در مورد کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی، مبتنی بر «کارآفرین و کارآفرینی تاب‌آور^۴» بود.

جدول ۷. نمونه‌ای از کدگذاری انتخابی

1. Categorizing and Comparison
2. Constant Comparison
3. Selden

متغیر وابسته (موضوع)	ابعاد ^۲	مؤلفه‌ها ^۱	
		مقوله	کد
کارآفرینی در اقتصادمقاومتی	اقتصادمقاومتی	درون‌زایی	M1
		اقتصاد دانش‌بنیان	M2
		اقتصاد کارآفرینی	M3
		برون‌گرایی	M5
		بخش خصوصی فعال	M6

منبع: یافته‌های پژوهش

۳-۱-۴. کدگذاری نظری (روایت نظری)

کدگذاری نظری، مبتنی بر نتایج کدگذاری در دو مرحله پیشین، و مرحله اصلی نظریه‌پردازی است. این مرحله از کدگذاری به ما اجازه می‌دهد که به تفکر درباره مقوله‌هایی که ممکن است به حوزه گسترده‌ای از احتمالات ذهنی بینجامد، نزدیک شویم و به‌گونه‌ای تحلیلی به پیوند ممکن بین مقوله‌ها بیندیشیم (گلنزر و هلتنون^۲، ۲۰۰۵؛ طالاری و همکاران، ۱۳۹۵).

هدف پژوهش حاضر در مرحله کیفی، شناسایی و تبیین مؤلفه‌های اقتصادمقاومتی مؤثر بر فرایند کارآفرینی بود. براساس یافته‌های پژوهش، این مؤلفه‌ها عبارتند از: ۱. درون‌زایی (درون‌زایی، حمایت از تولید داخلی، رهایی از خام‌فروشی)؛ ۲. اقتصاد دانش‌بنیان؛ ۳. اقتصاد کارآفرینی؛ ۴. برون‌گرایی (برون‌نگر، محصور نکردن خود)؛ ۵. بخش خصوصی فعال (خصوصی‌سازی، اصل ۴۴ قانون اساسی).

۲-۴. برازش پژوهش

موارد زیر به‌منظور تحلیل میزان روایی و پایایی پژوهش، بررسی شدند.

۱. مشارکتی بودن پژوهش^۴: در فرایند پژوهش، رویکردی رفت‌وبرگشتی غالب بود و از دیدگاه‌های مشارکت‌کنندگان در مراحل مختلف تحلیل استفاده شد؛
۲. بررسی همکار^۵: پس‌ازپایان فرایند تحلیل، از پنج نفر از صاحب‌نظران

-
1. Components
  2. Dimensions
  3. Glaser and Holton
  4. Collaboration
  5. Peer Debriefing

دانشگاهی و پژوهشگران حوزه کارآفرینی و اقتصاد مقاومتی درخواست شد که مؤلفه‌ها را بررسی کنند و هر پنج نفر این مؤلفه‌ها را تأیید کردند.

۴-۳. تجزیه و تحلیل پژوهش (مرحله کمی)

۴-۳-۱. تحلیل عاملی تأییدی

داده‌های به دست آمده از پرسش‌نامه به روش تحلیل عاملی تأییدی، تحلیل شدند. در تحلیل عاملی، ابتدا باید از این مسئله اطمینان یابیم که «می‌توان داده‌های موجود را برای تحلیل به کار برد». در این راستا از شاخص KMO و آزمون بارتلت استفاده شده است.

جدول ۸. نتایج شاخص KMO و آزمون بارتلت

نتیجه	ملاک	مقادیر مشاهده شده	پیش فرض
تأیید	بیش از ۰/۷۰	۰/۹۳۳	شاخص KMO برای سنجش مناسب بودن اندازه نمونه
-	-	1.455E4	مقدار خی دو
-	-	۱۸۹۱	درجه آزادی
تأیید	کمتر از ۰/۰۵	۰/۰۰۰	سطح معناداری (p)

میزان اشتراک اولیه^۱ و اشتراک استخراجی^۲ عامل‌ها برای متغیرهای وارد شده در تحلیل عاملی با نرم‌افزار SPSS محاسبه شد. براساس خروجی نرم‌افزار، مقدار همه اشتراک‌های استخراجی، بالاتر از ۵۰ درصد بود که بیانگر توانایی عامل‌های تعیین شده در تبیین واریانس متغیرهای مورد مطالعه است.

۴-۳-۲. مدل‌یابی معادلات ساختاری

مدل‌سازی معادلات ساختاری^۳ از سه بخش مدل اندازه‌گیری^۴، مدل ساختاری^۵، و برازش کلی^۶ مدل تشکیل شده است و متغیرهای مدل به دو دسته متغیرهای پنهان و آشکار تقسیم می‌شوند. ارزیابی مدل‌یابی معادلات ساختاری در سه بخش: ۱. ارزیابی بخش مدل اندازه‌گیری؛ ۲. ارزیابی بخش مدل ساختاری؛ ۳. ارزیابی کلی

1. Initial
2. Extraction
3. Structural Equation Modeling (SEM)
4. Measurement Model
5. Structural Model
6. Goodness of Fit

مدل، انجام شد و همه موارد، تأیید شدند.

۴-۳-۱. پایایی و روایی پژوهش

اعتبار و سازگاری درونی سازه‌های پژوهش، با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی محاسبه شد. برای سنجش بهتر پایایی، از هر دو معیار پیش‌گفته استفاده شده است.

جدول ۹. سنجش پایایی و روایی پرسش‌نامه

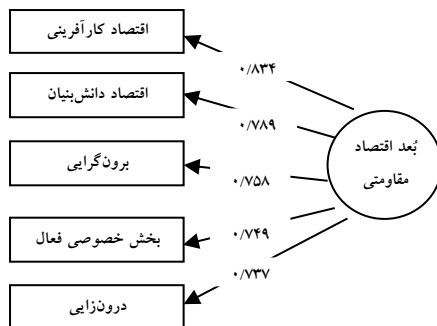
AVE	Composite Reliability=CR	Reliability Statistics		متغیرها
	پایایی ترکیبی (مركب)	ضریب آلفای کرونباخ	تعداد گویه‌ها	
--	--	۰/۹۶۸	۶۲	کل پرسش‌نامه
۰/۶۰	۰/۸۸۲	۰/۸۳۱		اقتصاد مقاومتی

برای تأیید روایی همگرا لازم است که ۳ قاعده برقرار باشند. این سه قاعده عبارتند از: AVE بزرگ‌تر از ۰/۵، CR بزرگ‌تر از ۰/۷، و CR بزرگ‌تر از AVE (غفوریان شاگردی و همکاران، ۱۳۹۷: ۶۷). باتوجه به برقرار بودن همه موارد، روایی همگرایی پژوهش تأیید می‌شود. روایی واگرا، زمانی در سطح قابل‌قبولی است که میزان AVE برای هر سازه، بیشتر از واریانس اشتراکی بین آن سازه و سازه‌های دیگر (یعنی مربع مقدار ضرایب همبستگی بین سازه‌ها) در مدل باشد (عبدی و هاشمی، ۱۳۹۵: ۹). یافته‌های مربوط به روایی واگرا یا اعتبار تشخیصی^۱ که توانایی مدل را در میزان افتراق متغیرهای پنهان می‌سنجد، حاکی از تأیید روایی واگرا بود. روایی واگرایی پژوهش (به روش «فورنل و لارکر») برای این بُعد، برابر ۰/۷۷ بود.

۴-۳-۲. تفسیر مدل ساختاری

برای به‌دست آوردن شدت تأثیر هر مؤلفه، از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری، و برای تعیین شدت تأثیر هر مؤلفه بر بُعد، از روش الگوریتم در نرم‌افزار Smart PLS استفاده شد. شدت تأثیر، بین ۰ تا ۱ قرار دارد و هرچه به عدد نزدیک‌تر باشد، قوی‌تر است (حق‌شناس کاشانی، ۱۳۹۸: ۴۰).

شکل ۲. شدت تأثیر هر مؤلفه در حالت خروجی الگوریتم در نرم‌افزار Smart PLS

۵. یافته‌های پژوهش

پرسش‌های پژوهش عبارت بودند از: ۱. مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی مؤثر بر کارآفرینی (کارآفرینی در زمان و شرایط اقتصادمقاومتی) کدامند؟ ۲. شدت تأثیر و اولویت‌بندی آن‌ها چگونه است؟ یافته‌های به‌دست‌آمده در پاسخ به این پرسش‌ها در جدول ۱۰ ارائه شده است.

جدول ۱۰. نتایج بررسی میزان شدت تأثیر و رتبه اولویت‌بندی مؤلفه‌های بعد اقتصادی مقاومتی برای کارآفرینی

مؤلفه	اقتصاد کارآفرینی	اقتصاد دانش‌بنیان	برون‌گرایی	بخش خصوصی فعال	درون‌زایی
شدت تأثیر	۰/۸۳۴	۰/۷۸۹	۰/۷۵۸	۰/۷۴۹	۰/۷۳۷
رتبه اولویت‌بندی براساس میزان تأثیر	۱	۲	۳	۴	۵

منبع: یافته‌های پژوهش

نتیجه‌گیری

هدف از انجام این پژوهش، شناسایی و رتبه‌بندی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی برای کارآفرینی در این نوع اقتصاد بود؛ در این راستا، ابتدا با استفاده از روش کیفی با ماهیت اکتشافی و راهبرد نظریه داده‌بنیاد با رویکرد کلاسیک (گلیزری)، مؤلفه‌های اثرگذار بر کارآفرینی تعیین و سپس، با تحلیل عاملی و مدل‌یابی معادلات ساختاری، تجزیه و تحلیل شدند. مؤلفه‌های مشخص شده عبارتند از:

۱. اقتصاد کارآفرینی: اقتصاد کارآفرینی به معنای مطالعه کارآفرین و کارآفرینی در اقتصاد است و به نقش کارآفرینان و ماهیت و دامنه کارآفرینی در اقتصاد مربوط می‌شود. کارآفرینان در اقتصاد کارآفرینی از ویژگی‌هایی مانند قدرت پاسخ‌گویی سریع به تغییرات

محیطی و نیز انعطاف‌پذیری بالا برخوردار بوده و در برخی موارد نیز برای پاسخ‌گویی به تغییرات مورد اشاره، به بنگاه‌های تثبیت‌شده کمک می‌کنند. اقتصاد کارآفرینی، گذر از اقتصاد مدیریت‌شده و پایه‌ریزی برای شکل‌گیری اقتصادی نوین است.

۲. اقتصاد دانش‌بنیان^۱: اقتصادهای منبع‌بنیاد (زمین، نیروی کار، سرمایه، و منابع زیرزمینی) به دلیل بازدهی نزولی، نتوانسته‌اند رشد و توسعه پایدار را برای کشورها در پی داشته باشند. از دهه ۱۹۸۰ برخی نظریه‌پردازهای اقتصادی مانند پال رومر (۱۹۹۲-۱۹۸۶)، مک‌لایپ (۱۹۸۴-۱۹۸۰)، و دراگر (۱۹۸۸)، ظهور عصر جدید اقتصادی را پیش‌بینی کردند که در آن، دانش، منبع اصلی ثروت و تولید اقتصادی به‌شمار می‌آید. به عبارت روشن‌تر، اقتصاد در عصر جدید از اقتصاد منبع‌بنیاد فاصله گرفته و به اقتصاد دانش‌بنیان نزدیک شده است.

۳. برون‌گرایی: اقتصاد مقاومتی، تنها مبتنی بر جنبه سلبی نبوده و به معنای حصار کشیدن به دور خود و انجام کارهای تدافعی نیست. در بحث برون‌گرایی اقتصاد مقاومتی، به لحاظ منطقی لازم است که در مرحله نخست، درک و شناخت درستی از فرصت‌های جهانی در عرصه بین‌المللی به دست آوریم. در مرحله دوم، بررسی و شناخت علمی موانع، محدودیت‌ها، و مشکلاتی که مانع بهره‌برداری ما از فرصت‌های بین‌المللی، چه در زمان فعلی و چه در آینده می‌شوند، یک گام لازم و اساسی به‌شمار می‌آید. در مرحله سوم برون‌گرایی اقتصاد مقاومتی، لازم است که قابلیت‌ها و شایستگی‌های لازم برای استفاده از فرصت‌های شناخته‌شده بین‌المللی با توجه به اهداف و رویکردهای منتخب تعیین شوند.

۴. بخش خصوصی فعال: هرچه تعداد کارآفرینان مالک کسب‌وکارهای کارآفرینانه بیشتر باشد، کشور ایمن‌تر خواهد بود، زیرا افرادی که دارای سهم و منفعتی در کشور و جامعه خود باشند، بهترین شهروندان هستند. پافشاری بر شایسته‌سالاری، سبب ایجاد فضای مولدتری می‌شود. برای کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی، باید همراه با تأکید مداوم بر برابری فرصت‌ها، انگیزه قوی‌ای برای موفقیت و تحرک فردی فراهم شود. در واقع، مدل بومی اقتصاد مقاومتی با راهبردهای کارآفرینانه به مشی خود، دربردارنده

سه محور اصلی حمایت از تولید ملی، سیاست‌های کلی اصل ۴۴، و درنهایت، توجه به نخبگان، و استفاده از فناوری‌های نوین است.

۵. درون‌زایی: برای گسترش کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی باید همواره در پی استفادهٔ بیشینه از ظرفیت‌های داخلی کشور باشیم. درواقع، به‌نظر می‌رسد که یکی از مؤلفه‌های کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی، رویکرد مبتنی بر منابع باشد. در رویکرد مبتنی بر منابع، الگوی کارآفرینی، برپایه عملیات درونی اقتصاد و با یک رویکرد مبتنی بر منابع، بر قابلیت‌ها و شایستگی‌های درونی کشور تأکید دارد. یکی از راهکارها برای کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی، استفاده از «نظریه منبع‌بنیان» است. بر مبنای این نظریه، دانش کارآفرینانه به توانایی ارائه چارچوبی برای هدایت اطلاعات دربارهٔ منابع به‌ظاهر کم‌اهمیت و بهره‌برداری از آن‌ها برای خلق ارزش اشاره دارد. از این دیدگاه، کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی را می‌توانیم در بخش‌هایی مانند گردشگری، دانشگاه‌ها با پذیرش دانشجوی خارجی، معادن کشور، آب‌درمانی در چشمه‌های آب‌گرم کشور، گیاهان دارویی، و... به‌کار ببریم. در بحث درون‌زایی اقتصاد مقاومتی، به‌طور منطقی لازم است که سه مرحلهٔ اصلی و اساسی، مبنای اقدام و عمل قرار گیرند؛ نخست، مطالعه و بررسی دقیق برای قابلیت‌شناسی و تشخیص درست منابع و ظرفیت‌های بالفعل و بالقوه؛ دوم، مطالعه و تعیین وضعیت مطلوب و موردنظر از دیدگاه اقتصاد مقاومتی؛ سوم، مطالعه و عارضه‌یابی وضع موجود برای درک و شناخت موانع، محدودیت‌ها، و تنگناها. درواقع، از منظر درون‌زایی، ارزش دانش، به‌عنوان یک عامل توانمندکننده، مورد توجه است که نظریهٔ درونی‌سازی، این مهم را تأیید می‌کند.

به‌عنوان نتیجهٔ کلی می‌توان گفت، فرایند کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی به شرایط کلان اقتصاد مقاومتی وابسته است و باید شرایط را برای کارآفرینی در نظام اقتصادی اقتصاد مقاومتی فراهم کرد. اگر کارآفرینی به‌خوبی در چارچوب اقتصاد مقاومتی تعریف شود، در تقابل با اقتصاد وابسته قرار می‌گیرد و بسیاری از مشکلات جامعه و تحریم‌های تحمیلی را برطرف خواهد کرد. کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی را می‌توان به‌عنوان یک کارآفرینی یا توسعه کارآفرینی مبتنی بر توسعه پایدار

و آگاهی از اقتصاد محلی (سازگار با بوم) در شرایط و سیاست‌های اقتصاد مقاومتی تعریف کرد که سبب ارزش افزوده می‌شود. کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی در مفهوم کلان آن (در کنار سایر رویکردهای کارآفرینی^(۳)) یک رویکرد جدید در کارآفرینی است که می‌توانیم با مفصل‌بندی درست مبانی، ابعاد، مؤلفه‌ها، و کاربردهای آن، این رویکرد را به مثابه رویکردی نظری در بحث توسعه مطرح کنیم. کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی، یک رویکرد به نوآوری، نظریه‌پردازی، و الگوسازی در عرصه‌های جدید اقتصادی و به معنای فرایند خلاقیت و نوآوری در راستای خلق/ کشف فرصت‌های جدید برای ایجاد دانش و ارزش، تولید و بازتولید ثروت با روی‌آوری به منابع، قابلیت‌ها و شایستگی‌های داخلی، و رشد درون‌زا و البته برون‌گرا، با در نظر گرفتن محدودیت‌ها و با خطرپذیری بالای منابع است؛ به گونه‌ای که در برابر دست‌کاری‌ها و دخالت‌های خارجی و مشکلات داخلی (تحریم‌های داخلی و خارجی) تاب بیاورد و به کمک کاهش وابستگی‌ها و تأکید بر مزیت‌ها و ویژگی‌های داخلی و با تاب‌آوری و توسل به معنویت، بتواند ارزش‌آفرینی کند.

پیشنهاد‌های سیاستی

پیشنهاد می‌شود که:

- مجموعه نظام، به‌طور کلی، و هریک از قوا و سازمان‌های مرتبط، به‌طور ویژه، در سیاست‌های کلان خود به مؤلفه‌های به‌دست‌آمده (اقتصاد کارآفرینی، اقتصاد دانش‌بنیان، برون‌گرایی، بخش خصوصی فعال، و درون‌زایی) توجه داشته باشند و اقتصاد مقاومتی با مجموعه مؤلفه‌هایش به گونه‌ای واقعی در نظام اقتصادی کشور پیاده‌سازی شود؛
- اقتصاد کارآفرینی، پیاده‌سازی و مدنظر باشد و برای کارآفرینان، ارزش خاصی قائل شویم؛
- اقتصاد دانش‌بنیان را برای همه صنایع و در همه سطوح در نظر داشته باشیم، تا با اقتصاد کارآفرینی و اقتصاد دانش‌بنیان بتوانیم کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی را به مفهوم واقعی در کشور فعال کنیم.

یادداشت‌ها

۱. در تاریخ ۱۸ اردیبهشت ۱۳۹۷، ترامپ، رئیس‌جمهور آمریکا، به‌طور یکجانبه از «برجام» خارج شد و در دو تاریخ ۱۳ مرداد و ۱۳ آبان ۱۳۹۷، تحریم‌های شدیدی را بر ایران تحمیل کرد. جمهوری اسلامی ایران با نوعی شکیبایی راهبردی، در ۱۸ اردیبهشت ۱۳۹۸ کاهش تعهدات برجامی خود را آغاز کرد.
۲. مقوله محوری و مرکزی، نمایانگر مضمون اصلی پژوهش است. مقوله مرکزی، حاصل همه تحلیل‌ها را در چند کلمه می‌ریزد و نشان می‌دهد که کل پژوهش در مورد چیست (استراوس و کوربین، ۱۳۹۱؛ امیرخانی و همکاران، ۱۳۹۴).
۳. رویکرد کارآفرینی، به‌معنای برخورداری از «بینش کارآفرینانه» و استفاده از ابزارهای کارآفرینی، با توجه به مفاهیم و مبانی پذیرفته‌شده در علم کارآفرینی، برای حل مشکلات و معضلات است.

منابع

- انصاری، زمیغرا و رمودی، سحر (۱۳۹۷)، «بررسی عوامل مؤثر مدیریتی کارآفرینی در پرورش خلالت و نوآوری در اقتصاد مقاومتی (مطالعه موردی شرکت توزیع برق زاهدان)»، *یازدهمین کنفرانس بین‌المللی حسابداری و مدیریت و هفتمین کنفرانس کارآفرینی و نوآوری‌های باز*، تهران: شرکت همایشگران مهر اشراق، صص ۱۱-۱.
- ارشادی، وحید و اورعی، نرگس (۱۳۹۶)، «رصد و تحلیل محتوای مقاله‌های اقتصادمقاومتی منتشرشده در فصلنامه‌های علمی-پژوهشی»، *دوفصلنامه علمی-ترویجی اقتصاد مقاومتی*، سال ۲، شماره ۴.
- بهادری، علی (۱۳۹۷)، «پژوهش کیفی داده‌بنیاد «کدگذاری» و اهمیت، مراحل، و شیوه اجرای آن در کارورزی دانشگاه فرهنگیان»، *دوفصلنامه راهبردهای نوین تربیت معلمان*، سال چهارم، شماره ۵، صص ۹۶-۸۸.
- بختیاری، صادق و شایسته، افسانه (۱۳۹۱)، «بررسی تأثیر بهبود فضای کسب‌وکار بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب؛ با تأکید بر ایران»، *فصلنامه علوم اقتصادی*، سال ششم، شماره نوزدهم، صص ۲۰۴-۱۷۵.
- پاداش، حمید (۱۳۹۵)، «مکانیسم‌های توسعه کارآفرینی نوپا در ایران در چارچوب گفتمان اقتصاد مقاومتی»، *پژوهش‌نامه انتقادی*، دوره ۱۶، ویژه‌نامه اقتصاد مقاومتی، صص ۲۷-۱.
- پولیسسه، ژولین (یاسین علی) (۲۰۱۷)، «تعریف اقتصاد مقاومتی از زبان یک استاد فرانسوی»، *سایت تابناک*، ۲۳ فروردین ۱۳۹۶، در دسترس در: www.tabnak.ir
- پورسراجیان، داریوش؛ تسلیمی، محمدسعید؛ امیری، مجتبی و مشایخی، علینقی (۱۳۹۸)، «ارائه الگوی تعاملی مدیریت منابع انسانی در پارک‌های علم و فناوری با تأکید بر پویایی‌های سیستمی»، *فصلنامه راهبرد*، سال ۲۸، شماره ۹۰، صص ۵۸-۳۵.
- پیری‌توسنلو، مسعود؛ کاظمی‌ملک‌محمودی، شیما و گل‌افشانی، علی (۱۳۹۵)، *کتاب فرهنگ کارآفرینی در اقتصادمقاومتی*، تهران: علیم نور.

ترکزاده، جعفر و عبدشریفی، فاطمه (۱۳۹۷)، «بافت‌نگاری اقتصاد مقاومتی به‌مثابه یک نظام رفتاری»، *دوفصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات اقتصاد اسلامی*، سال یازدهم، شماره اول، پیاپی ۲۱، صص ۱۴۰-۱۱۳
حق‌شناس کاشانی، فریده (۱۳۹۸)، *تجزیه و تحلیل آماری*، تهران: انتشارات دانشکده مدیریت دانشگاه آزاد اسلامی، تهران مرکزی.

جلیلی کامجو، سید پرویز (۱۳۹۷)، «روش‌شناسی اقتصاد مقاومتی در مقایسه با سایر تفکرات اقتصادی»، *خبرگزاری فارس*، ۱۳۹۷/۳/۲۲.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۲)، *ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی*، ۲۹/بهمن/۱۳۹۲.
— (۱۳۹۸)، «بیانات، سخنرانی‌ها، و سیاست‌های ابلاغی از سال ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۸»، برگرفته از: *بایگانی سایت دفتر حفظ و نشر آثار*، در دسترس در: <http://farsi.khamenei.ir>
رهبر، امیرحسین (۱۳۹۶)، «توسعه یک مدل اقتصاد مقاومتی در سطح صنعت؛ مطالعه موردی صنایع پتروشیمی و برخی از صنایع پایین‌دست آن»، *رساله دکترای رشته آینده‌پژوهی*، دانشگاه تهران، چاپ‌نشده.

رهبر، فرهاد؛ سیف‌الدین، امیرعلی و رهبر، امیرحسین (۱۳۹۳)، «رهیافتی بر هستی‌شناسی اقتصاد مقاومتی»، *فصلنامه علمی-پژوهشی روش‌شناسی علوم انسانی*، سال ۱۹، شماره ۷۸، صص ۱۶۱-۱۳۵.

رحمتی، فاطمه‌سادات و میرعمادی، طاهره (۱۳۹۸)، «جستاری در تحلیل رویکرد مطالعات آینده‌جامعه ایران در نگرش نسل‌های آینده‌پژوهی»، *فصلنامه راهبرد*، سال ۲۸، شماره ۹۱، صص ۳۳-۵.

سایمون‌سی، پارکر (۱۳۹۴)، *اقتصاد کارآفرینی (آنچه ما می‌دانیم و آنچه ما نمی‌دانیم)*، ترجمه محسن مطیعی، اراک: فخرالاسلام.

ساغروانی، سیما؛ مرتضوی، سعید؛ لکزبان، محمد و رحیم‌نیا، فریبرز (۱۳۹۲)، «فهم‌زوایای نوینی از سازه ظرفیت مازاد سازمانی»، *فصلنامه علوم مدیریت ایران*، سال ۸، شماره ۳۲، صص ۴۶-۲۷.

سلیمانی، مریم؛ مولایی، الهه و حمیدی‌بیتاج، مژگان (۱۳۹۶)، «عوامل مؤثر بر کارآفرینی سازمانی در راستای اقتصاد مقاومتی»، *رهیافت انقلاب اسلامی*، دوره ۱۱، صص ۱۴۴-۱۲۱.

صبحیه، محمدحسین و ردایی، امیر (۱۳۹۴)، «وضعیت تحقق اهداف و برنامه‌های طرح مسکن مهر در بخش انبوه‌سازی پروژه یازده‌هزار واحدی مسکن مهرماه‌دشت»، *فصلنامه علمی-پژوهشی مرکز پژوهشی هنر معماری و شهرسازی نظر*، شماره ۳۳، سال ۱۲، صص ۱۰۶-۹۱.

صدیقی ارفعی، فریبرز؛ یزدخواستی، علی و نادری راوندی، مریم (۱۳۹۳)، «پیش‌بینی‌پذیری میزان تاب‌آوری براساس هوش معنوی در دانشجویان و دین‌پژوهان»، *فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، سال چهارم، شماره سوم، صص ۳۹۰-۳۷۳.

عرب‌مازار، عباس و نورمحمدی، خسرو (۱۳۹۵)، «تحلیل انتقادی هدف‌های اقتصادی برنامه‌های توسعه در ایران؛ قبل و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی»، *مطالعات و*

- تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره ۵، شماره ۱، صص ۱۹-۴۲.
- علوی‌فر، سید امیرحسین و اسدروز، عباس (۱۳۹۵)، «ارزیابی ریسک تهدیدات اقتصادی به‌منظور طراحی راهبردهای اقتصاد مقاومتی مقابله»، فصلنامه علمی باور، سال سوم، شماره سوم.
- عبدالملکی، حجت‌الله (۱۳۹۷)، «اقتصاد مقاومتی، راه‌حل برون‌رفت از مشکلات اقتصادی»، نخستین جشنواره فرهنگ کارآفرینی بانوان، خدمت و خودکفایی خانواده»، مشهد: ۶ مرداد ۱۳۹۷.
- غلامی، رضا (۱۳۹۶)، تعریف اقتصاد مقاومتی، مرکز پژوهش‌های علوم انسانی صدرا، ۲۳ فروردین ۱۳۹۶ در دسترس در: <https://www.mehrnews.com>
- فهام، الهام و پرهیزگار، مرتضی (۱۳۹۷)، «جایگاه توسعه کارآفرینی در سیاست‌ها و برنامه‌های ملی کشور»، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، سال ششم، شماره ۲۲، صص ۶۵-۴۷.
- قربانی، پرویز (۱۳۹۳)، «تأثیر آموزش کارآفرینی بر انگیزش کارآفرین شدن»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، چاپ نشده.
- _____ (۱۳۹۸)، «ارائه مدلی برای کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی»، رساله دکتری تخصصی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، چاپ نشده.
- قربانی، پرویز؛ عدالتیان شهرباری، جمشید؛ حق‌شناس کاشانی، فریده؛ کابارن‌زادقدیم، محمدرضا و شادنوش، نصرت‌الله (۱۳۹۸)، «شناسایی و اولویت‌بندی مؤلفه‌های خلق ارزش برای کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی»، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، دوره ۲۲، شماره ۸۲.
- قربی، سیده‌محمدجواد (۱۳۹۵)، «رویکرد انتقادی درباره برداشت‌های رایج از اقتصاد مقاومتی در متون اقتصادی در ایران»، پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، ویژه‌نامه اقتصاد مقاومتی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، صص ۱۲۳-۱۰۳.
- محمد، امید (۱۳۹۴)، «کارآفرینی در اقتصاد مقاومتی»، اولین همایش اقتصاد مقاومتی دانش‌بنیان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تفرش.
- محمدی، نریمان؛ علیزاد، توحید و حاتمی‌طاهر، فردوس (۱۳۹۵)، «عودلاجان؛ روایت مرگ یک محله: مطالعه پیامدهای معنایی تغییرات فضایی در محله عودلاجان تهران»، پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، صص ۹۹-۱۲۱.
- محمدی، معصومه (۱۳۹۵)، «شناسایی مؤلفه‌های معنویت اثرگذار بر تاب‌آوری در افراد کارآفرین»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده مدیریت و حسابداری پردیس فارابی دانشگاه تهران، چاپ نشده.
- مبینی‌دهکردی، علی؛ احمدی، حسن و دلاور، علی (۱۳۹۷)، «طراحی مدل شایستگی‌های کارآفرینی راهبردی مدیران ارشد کشور»، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی، سال ۲، شماره ۷، صص ۱۵۰-۱۲۷.
- مهرابی، امیرحمزه؛ خنیفر، حسین؛ امیری، علی‌نقی؛ زارعی‌متین، حسن و جندقی، غلامرضا (۱۳۹۰)، «معرفی روش‌شناسی نظریه داده‌بنیاد برای تحقیقات اسلامی (ارائه یک

نمونه)، «مدیریت فرهنگ سازمانی، سال نهم، شماره ۲۳، صص ۳۰-۵. نمایان، فرشید و میر، علی (۱۳۹۶)، «ترسیم مدل بومی سرمایه اجتماعی برای تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی با روش کیفی نظریه داده‌بنیاد»، *مدیریت سرمایه اجتماعی*، دوره ۴، شماره ۱، صص ۷۴-۴۵.

نصیری قرقانی، بابک (۱۳۹۵)، «نقش کارآفرینی خلاق و تأثیر آن بر توسعه اقتصاد مقاومتی»، *اولین همایش ملی اقتصاد خلاق دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران غرب*، ۳ اسفند ۱۳۹۵.

هزاوه، علی و رسول‌زاده، آتنا (۱۳۹۴)، «رابطه هوش سیاسی با کارآفرینی و بهره‌وری در شرایط اقتصاد مقاومتی»، *اولین کنفرانس مدیریت و کارآفرینی در شرایط اقتصاد مقاومتی*، ۱۵ خرداد ۱۳۹۴.

- Abdulnadir, A. (2018), "Entrepreneurship and Enterprise Development", *Lecture Note*.
- Belitski, M., Caiazza, R. and Lehmann, E. E. (2019), "Knowledge Frontiers and Boundaries in Entrepreneurship Research", *Small Business Economics*, ISSN 15730913 doi: <https://doi.org/10.1007/s11187019001870> Available at: <http://centaur.reading.ac.uk/85738/>.
- Carroll, John J. (2017), "Failure is an Option: the Entrepreneurial Governance Framework", *Journal of Entrepreneurship and Public Policy*, Vol. 6, NO. 1, pp. 108-126. Permanent Link to this Document: <http://dx.doi.org/10.1108/JEPP-04-2016-0013>.
- Creswell, J. W. (2005), *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research* (2nd edition).
- Creswell, W. J. (2007), *Qualitative Inquiry and Research Design*, Sage Publications.
- David M. Hart (2003), "Entrepreneurship Policy: What it is and Where it Came From", in: *The Emergence of Entrepreneurship Policy*, ed. David Hart (New York: Cambridge University Press), p. 8. Hart (New York: Cambridge University Press, 2003), p. 5.
- Douglas, D. (2003), "Inductive Theory Generation: A Grounded Approach to Business Inquiry", *Electronic Journal of Business Research Methods*, 2(1), pp. 47-54.
- Fernández, Walter D. (2004), "Using the Glaserian Approach in Grounded Studies of Emerging Business Practices", *Electronic Journal of Business Research Methods*, 2(2).
- Jones, M. and Alony, I. (2011), "Guiding the Use of Grounded Theory in Doctoral Studies; An Example from the Australian Film Industry", *International Journal of Doctoral Studies*, 6 (N/A), 95-114.

- Kraus, Sascha and Kauranen, Ilkka (2009), "Strategic Management and Entrepreneurship: Friends or Foes?", *Journal of Business Science and Applied Management*, Vol. 4, Issue 1.
- Esfandiari, Kourosh, Sharifi-Tehrani, Mohamad and Stephen Pratt, Levent Altınay, (2019), "Understanding Entrepreneurial Intentions: A Developed Integrated Structural Model Approach", *Journal of Business Research*, Vol. 94, pp. 172-182.
- Mishra, C.S. and Zachary, R.K. (2014), "The Entrepreneurial Value Creation Theory", In: *The Theory of Entrepreneurship*, New York: Palgrave Macmillan.
- Glaser, Barney G. and Strauss, Anselm L. (1965), *Awareness of Dying*. (1967), *The Discovery of Grounded Theory: The Strategies for Qualitative Research*.
- Goldkuhl, Goran and Cronholm, Stefan (2010), "Adding Theoretical Grounding to Grounded Theory Toward Multi-Grounded Theory", *International Journal of Qualitative Methods*, Vol. 9, No. 2, pp. 187-205.
- Glaser, B. G. and Strauss, A. L. (1967), *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*, New York: Aldine de Gruyter.
- Littunen, H. (2000), *Entrepreneurship and the Characteristics of Entrepreneurial Personality*, United State Greenwood press.
- Olaison, L. and Meier, B. (2014), "The Abject of Entrepreneurship: Failure, Fiasco, Fraud", *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, Vol. 20, No. 2, Pp. 193-211.
- Pardo, Clara and Alfonso, William (2017), "Applying "Attribution Theory" to Determine the Factors that Lead to the Failure of Entrepreneurial Ventures in Colombia", *Journal of Small Business and Enterprise Development*, available at: <https://doi.org/10.1108/JSBED-10-2016-0167>.
- Selden, L. (2005), "On Grounded Theory-with Some Malice", *Journal of Documentation*, Vol. 61, No.1, pp. 114-129.
- Speziale HS, Streubert, HJ and Carpenter, DR. (2011), *Qualitative Research in Nursing: Advancing the Humanistic Imperative*, Philadelphia, PA: Lippincott Williams & Wilkins.
- Urquhart, C. (2013), *Grounded Theory for Qualitative Research*, London: Sage Publication.
- Zoltan J. Acs, Braunerhjelm, Pontus, Audretsch, David B. and Carlsson, Bo (2009), "The Knowledge Spillover Theory of Entrepreneurship", *Small Business Economics*, Vol. 32, Issue 1, pp 15-30.